

شورای سیاستگذاری حوزه‌های علمیه خاوران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خاوران

استان سیستان و بلوچستان، شهر زاهدان، مؤسسه علمی مکتب نرجس

عنوان

بررسی تطبیقی فلسفه آفرینش آدم از منظر علامه طباطبائی (رحمه الله) و آیت الله جوادی آملی

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین عبدالواحد بامری

نگارنده

فرزانه کیخا

سال تدوین

1399

تحمیدیه

و الحمد لله على ما عَرَّفنا من نفسه و ألهمنا من شكره و فتح لنا من ابواب العلم بربوبيته، و دلَّنا عليه من الاخلاص له في توحیده و جنَّبنا من الإلحاد والشك في أمره. . . .
و ستایش مخصوص خداست چرا که بهره‌ای از معرفت خود را به ما ارزانی فرموده و از نعمت شکر خویش به ما الهام فرمود و برخی از درهای نامتناهی علم به ربوبیتش را به سوی ما گشود و ما را به مرتبهٔ اخلاص در توحید خویش راهنمایی نمود و از شائبه الحاد و شک در امرش دور کرد.

تقدیر و تشکر

خداوند متعال را بر نعمت وجود و توفیق تحصیل علم و دانش اندوزی شاکرم و از باب من یشکر المخلوق لم یشکر الخالق از همهٔ اساتید و بزرگانی که از شمع وجود آنها بهره جستم خصوصاً استاد گرانقدر حجت الاسلام و المسلمین عبدالواحد بامری که به عنوان استاد راهنما زحمات فراوانی را متحمل شدند همچنین از الطاف و عنایات و مهرورزیها و فداکاریهای فراوان مادر عزیزم کمال قدردانی و تشکر را دارم.

تقدیم به

مولای متّقیان امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام اولین مبلّغ اسلام در یمن.
مخلص پیامبر و شهید عزیز حضرت جعفر طیار اولین مبلّغ اسلام در حبشه.
و تمامی مبلّغانی که در راه خدا جان دادند و با تبلیغات و رفتار خود ما را با اسلام آشنا
نمودند به خصوص شهیدانی که با عمل و خون خود مردم را از گمراهی نجات دادند.

چکیده

از میان انسان‌ها، افراد برگزیده و شاخص را آدم می‌گویند که به کمال رسیده‌اند پس از آن‌جا که فلسفه آفرینش آدم مدنظر است؛ لذا مراد از لفظ انسان همان آدم یا انسان به کمال رسیده است که به هدف خلقت خویش علم دارد و به سوی کمال و سعادت نهایی خویش گام بر می‌دارد و خلیفه الهی روی زمین می‌شود. پس هدفی از آفرینش آن‌ها مدنظر بوده که افراد مختلف با تکیه بر مبانی خود به تحلیل این موضوع پرداخته‌اند از جمله آنها علامه طباطبایی (رحمه الله) و آیت الله جوادی آملی می‌باشند. علامه طباطبایی (رحمه الله) فلسفه آفرینش انسان را آزمایش الهی، رسیدن به کمال (وصول به مقام خلیفه الهی) و عبودیت می‌داند. آیت الله جوادی آملی فلسفه آفرینش انسان را علم و قدرت، خلافت و مظهریت اسماء حسناي الهی، عبودیت می‌داند. در واقع رسیدن انسان به کمال مطلق به عنوان فلسفه آفرینش انسان اشتباه است؛ بلکه هدف از خلقت همانا رسیدن به مقام عبودیت است و حقیقت عبادت، غرض نهایی از خلقت بوده و آن عبارت است از اینکه انسان از خود جدا شود و از هر آنچه غیر خداست، رهایی یابد و تنها به یاد پروردگارش باشد. در این پژوهش، درباره‌ی آفرینش، اغراض طولی گوناگونی لحاظ شده که هر غرضی نسبت به غرض دیگر از خود غایت و نسبت به غرض بعد از خود وسیله و واسطه است و غرض اصلی و نهایی خلقت انسان، رسیدن به مقام عبودیت و بریدن از هر چه غیر خداست که به روش توصیفی- تحلیلی به صورت کتابخانه‌ای با مراجعه به کتب اصلی متکلمین و سپس با مراجعه به تفاسیر و کتب روایی، فلسفه آفرینش انسان را از دیدگاه علامه طباطبایی (رحمه الله) و آیت الله جوادی آملی مورد کاوش قرار داده و به نقاط اشتراک و اختلاف این دو اندیشمند راجع به این مسأله پرداخته است.

کلید واژه: آفرینش، آدم، علامه طباطبایی، جوادی آملی.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه.....	1
------------	---

فصل اول: کلیات

علامه طباطبایی (رحمه الله) با توجه به آیه 7 سوره هود یکی از اهداف متوسط آفرینش انسان را «آزمایش» می‌داند. آزمایش در عرف بشر، فراهم آوردن زمینه‌ای برای آشکار ساختن قابلیت‌ها و توانایی‌های آزمون شونده است. هدف انسان از آزمایش، رفع جهل خودش است؛ ولی هدف خدا (که به گذشته، آینده، ظاهر و باطن افراد، به طور یکسان آگاه است) رفع جهل نیست، بلکه هدف، فراهم آوردن زمینه‌ای برای به فعلیت رسیدن استعدادهای نهانی انسان در میدان اختیار است. در حالی که آیت الله جوادی آملی به این مورد اشاره ننموده است. همچنین آیت الله جوادی آملی به «علم و قدرت» به عنوان یکی از فلسفه‌های آفرینش آدم اشاره نموده است، در حالی که علامه طباطبایی (رحمه الله) به این مورد هیچ اشاره‌ای نکرده است. ولی از دیدگاه این دو بزرگوار «عبودیت» به عنوان هدف نهایی خلقت آدم بیان شده است. با توجه به آنچه در این پژوهش بیان شد برای آفرینش آدم اغراض طولی گوناگونی لحاظ شده که هر غرضی نسبت به غرض دیگر از خود غایت و نسبت به غرض بعد از خود وسیله و واسطه است و غرض اصلی و نهایی خلقت انسان، رسیدن به مقام عبودیت و بریدن از هر چه غیر خداست.

نگاه آیت الله جوادی آملی در مورد فلسفه آفرینش آدم متأثر از آیات قرآن است، لذا تعریفی که از انسان می‌کنند متفاوت از تعریف رایج در منطق است. ایشان جنس انسان را «حی» و فصل ممیز انسان را «متأله» می‌دانند و آن را «خداخواهی مسبوق به خداشناسی و ذوب در جریان ألهییت الهی» معنا می‌کنند. ایشان انسان را محدود در حیات حیوانی و طبیعی و محدود به نطق و تفکر نمی‌دانند، بلکه برای او حیات جاودانی و سیر تکاملی قایلند تا به مقام خلافت و مظهریت اسمای حسناى الهی و تخلق به اخلاق الله برسد. مقام خلیفه الله که در قرآن برای انسان یاد شده در صورتی ممکن می‌دانند که انسان «حیّ متأله» باشد.

منابع

* قرآن کریم

کتاب فارسی

- 1- باربور، ایان، *علم و دین*، ترجمه بهاء الدین خرمشاهی، چاپ هفتم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، 1389.
- 2- جعفری، محمدتقی، *حرکت و تحول از دیدگاه قرآن*، ج2، تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، 1388.
- 3- ، ، *آفرینش و انسان*، چاپ چهارم، موسسه تدوین و نشر آثار علامه محمدتقی جعفری، 1398.
- 4- جوادی آملی، عبدالله، *اسلام و محیط زیست*، چاپ پنجم، نشر اسراء، 1388.
- 5- ، ، *کرامت در قرآن*، چاپ اول، تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء، 1366.
- 6- ، ، *انسان از آغاز تا انجام*، چاپ اول، نشر اسراء، 1389.
- 7- ، ، *تفسیر تسنیم*، ج3، چاپ پنجم، اسراء، بی تا.
- 8- ، ، *تفسیر موضوعی قرآن کریم*، (صورت و سیرت انسان در قرآن)، قم: مرکز نشر اسراء، 1378.
- 9- ، ، *تفسیر موضوعی قرآن*، ج14، 6 چاپ دوم، قم: انتشارات اسراء، 1378.
- 10- ، ، *جامعه در قرآن*، چاپ سوم، نشر اسراء، 1389.
- 11- ، ، *حق و تکلیف در اسلام*، چاپ سوم، نشر اسراء، 1388.
- 12- ، ، *حکمت عبادات*، چاپ یازدهم، نشر اسراء، 1388.
- 13- ، ، *حیات حقیقی انسان در قرآن*، چاپ اول، قم: انتشارات اسراء، بی تا.

- 14-.....،، *سرچشمه اندیشه*، ج 5، چاپ پنجم، نشر اسراء، 1386.
- 15-.....،، *شمیم ولایت*، چاپ سوم، قم: انتشارات اسراء، 1385.
- 16-.....،، *نسبت دین و دنیا*، چاپ پنجم، انتشارات اسراء، 1387.
- 17- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. نمایندگی ولی فقیه. پژوهشکده تحقیقات اسلامی، *فرهنگ شیعه (کلام)*، چاپ 2، قم: زمزم هدایت، 1386.
- 18- سحابی، ید الله، *خلقت انسان*، چاپ سیزدهم، تهران، انتشارات، شرکت سهامی انتشار، سال 1375 ه. ش.
- 19- شبیر، عبدالله، *مصابیح الانوار*، ج 2، قم: بصیرتی، بی تا.
- 20- طباطبایی، سید محمد حسین، *اصول فلسفه و روش رئالیسم*، چاپ دوم، قم: بوستان کتاب، 1387.
- 21-.....،، *شیعه در اسلام*، چاپ دوم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ سیزدهم، 1378.
- 22-.....،، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج 1، 11، 13، 16 ترجمه: محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، 1374.
- 23-.....،، *بررسی های اسلامی*، ج 2، قم: بوستان کتاب، 1388.
- 24- عمید، حسن، *فرهنگ فارسی عمید*، ج 2، 1 چاپ هشتم، تهران: چاپخانه سپهر، 1381.
- 25- فیض مشکینی، علیرضا، *تأملی پیرامون مسئله تکامل از دیدگاه قرآن*، قم: الهادی، 1386.
- 26- قاریوین، ا. ای؛ *آفرینش انسان و عقاید داروین*، مترجم: عزیز محسنی، تهران: سپهر، ۱۳۵۴.
- 27- قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، ج 4، 8، چاپ یازدهم تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، 1383.
- 28- گرامی، غلامحسین، *انسان در اسلام*، قم: دفتر نشر معرف، 1392.
- 29- مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، *دانشنامه بزرگ اسلامی*، کتاب آنلاین، ج 1.
- 30- مصباح، محمدتقی، *معارف قرآن*، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، بی تا.
- 31- مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار* (انسان شناسی قرآن)، ج 29، تهران: صدرا، 1394.

- 32- معین، محمد، *فرهنگ فارسی معین*، آ- خ، بی تا.
- 33- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، *تفسیر نمونه*، ج 17، 23، 14، 3، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
- 34- ، ، *فیلسوف نماها*، تهران: دارالکتب الاسلامیه، بی تا.
- 35- نصری، عبدالله، *مبانی انسان شناسی در قرآن*، چاپ سوم، موسسه ی فرهنگی دانش و اندیشه ی معاصر، 1379.
- 36- واعظی، احمد، *انسان از دیدگاه اسلام*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1387.
- کتب عربی
- 37- ابن فارس، احمد، *معجم مقاییس اللغة*، بیروت: دارالفکر، 1399ق. ص 145.
- 38- ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، ج 4، 2، چاپ سوم، بیروت: دار صادر، 1414ق.
- 39- آلوسی، محمود، *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*، ج 2، بیروت: دارالکتب العلمیه، بی تا.
- 40- جزایری، نعمت الله، *النور المبین فی قصص الأنبیاء و المرسلین*، ج 1، محقق: غلامرضا عرفانیان، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، 1404ق.
- 41- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، ج 14، قم: موسسه آل البیت، 1416ق.
- 42- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، تحقیق صفوان عدنان داودی، چاپ اول، بیروت: دارالعلم، 1412ق.
- 43- الزبیدی، محمد مرتضی، *تاج العروس*، بیروت: دارمکتبه الحیاه، بی تا.
- 44- زمخشری، محمود بن عمر، *الکشاف*، ج 2، بیروت: دارالمعرفه، بی تا.
- 45- سیوطی، عبدالرحمن، *النر المنثور فی تفسیر بالمأثور*، ج 5، قم: کتابخانه مرعشی نجفی، بی تا.
- 46- صدوق، الخصال، مصحح علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین، 1362.
- 47- صدوق قمی، محمد بن علی، *علل الشرائع*، ج 2، قم: مکتبه الحیدریه، ۱۴۲۵ق.
- 48- طباطبایی، سید محمدحسین، *نهایه الحکمه*، قم: موسسه النشر الاسلامی، بی تا.

- 49- طبرسی، احمد بن علی، **الاحتجاج**، ج2، مترجم: بهزاد جعفری، چاپ دوم، تهران: دار الکتب الاسلامیه، 1385.
- 50- طبرسی، فضل بن حسن، **ترجمه تفسیر مجمع البیان**، ج6، مترجم: هاشم رسولی، تهران: فراهانی، بی تا.
- 51- طبری، محمد بن جریر، **جامع البیان عن تاویل آی القرآن**، ج4، بیروت: دارالفکر، 1415ق.
- 52- طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرین**، ج4، تهران: مکتبه المرتضویه، 1375.
- 53- طوسی، محمد بن حسن، **التبیان**، ج6، 3، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا.
- 54- فخر رازی، محمد بن عمر، **التفسیر الکبیر**، ج19، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا.
- 55- کلینی، محمد بن یعقوب، **الاصول من الکافی**، ج1، تهران: دار الکتب الاسلامیه، 1407ق.
- 56- لوئیس، معلوف، **المنجد**، چاپ نهم، بیروت، مکتبه شرقیه، 1978م،
- 57- مجلسی، محمد باقر، **بحار الأنوار**، ج25، تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، بی تا.
- 58- ، **بحار الانوار**، ج11، بیروت: دار احیاء التراث العربی، 1403ق.
- 59- مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، ج3 و 4، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، 1360.

مقالات

- علایی، حسینعلی و رضایی، حسن رضا، «**شگفتی‌ها و اعجازهای پزشکی در قرآن**»، دو فصلنامه تخصصی قرآن و علم، شماره 8.
- سیدمهدی کاشمری، **هدف از آفرینش**، مجله پیام زن، 1384، شماره 164.